

ДІАГНОСТИКА СЕРЕДОВИЩА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Іванісов Олег Вікторович, к.е.н., доцент, доцент кафедри соціальної економіки, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Ivanisovoleg@ukr.net

Безугла Руслана Олегівна, здобувач четвертого курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, bezuglaaruslana@gmail.com

Діагностика середовища функціонування соціально-економічних систем є надзвичайно актуальною з огляду на постійні зміни, які відбуваються у соціальному, економічному, технологічному та екологічному контекстах. Вона є ключовим інструментом для управління соціально-економічними системами, дозволяє забезпечити їхню стійкість, конкурентоспроможність та ефективний розвиток в умовах глобальних і локальних викликів.

Соціально-економічні системи – це складні структури, які поєднують економічні, соціальні та політичні елементи для забезпечення виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів і послуг у суспільстві [4].

Функціонування соціально-економічних систем невинно змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Розвиток технологій, політичні зміни, глобалізація та екологічні виклики – усе це стає каталізатором трансформацій, змушуючи систему шукати нові форми адаптації. Результати процесів у таких системах важко прогнозувати з точністю. Невизначеність є її природною характеристикою, що спричинена великою кількістю змінних і різноманітністю впливів. Водночас ця багатоваріантність відкриває широкий простір для прийняття рішень та інноваційного розвитку [1].

Соціально-економічні системи, стоять перед численними викликами, які нерідко загрожують їхній стабільності та прогресу. Ці проблеми, подібно до перешкод на шляху мандрівника, постають водночас випробуванням і поштовхом до вдосконалення, розглянемо їх більш докладно.

1. Економічна нерівність і соціальна несправедливість. Одна з найбільш болючих проблем – це нерівність у розподілі ресурсів і можливостей. В той час як одні регіони і спільноти купаються у достатку, інші залишаються у злиднях. Цей розрив стає джерелом соціального напруження, загрожуючи руйнуванням соціального балансу і породжуючи конфлікти.

2. Залежність від ресурсів і екологічна криза. Сучасні соціально-економічні системи нерідко будуються на основі виснаження природних ресурсів. Однак цей шлях несе із собою екологічну кризу, зміну клімату та знищення біорізноманіття, що, наче бумеранг, повертається до суспільства у вигляді катастроф і втрат.

3. Вплив глобалізації та регіональні дисбаланси. Глобалізація стирає кордони, але водночас посилює диспропорції між економічно розвиненими і слаборозвиненими країнами. Малі й середні економіки стають залежними від великих гравців, а національні культури ідентичності можуть втрачати своє значення у вирі глобальних потоків.

4. Технологічні виклики і цифрова нерівність. Технології приносять безпрецедентні можливості, але водночас створюють нові загрози. Автоматизація і роботизація витісняють людей із традиційних сфер праці, посилюючи безробіття. До того ж нерівний доступ до цифрових технологій у різних регіонах світу лише посилює розрив між багатими і бідними.

5. Нестабільність фінансових систем. Світова економіка залежить від фінансових ринків, які часто схильні до криз і спекуляцій. Нестабільність цих ринків, наче шторм у відкритому морі, ставить під загрозу економічне зростання, роблячи національні системи вразливими до зовнішніх потрясінь.

6. Демографічні виклики. Старіння населення у розвинених країнах, демографічний вибух у бідних регіонах та міграційні потоки створюють складні демографічні проблеми. Ці процеси вимагають від систем значних ресурсів і зусиль для збереження стабільності.

7. Політична нестабільність і корупція. Політичні конфлікти, відсутність ефективного управління та поширення корупції підривають основи соціально-економічних систем, ведучи до втрати довіри населення і стагнації розвитку.

8. Освітні та культурні виклики. Розрив у рівнях освіти, брак доступу до знань і загрозна зниження культурного розвитку призводять до деградації людського потенціалу, що є основою будь-якої соціально-економічної системи.

9. Невизначеність у майбутньому. У світі, де технології змінюють реальність швидше, ніж люди встигають адаптуватися, соціально-економічні системи стикаються з постійною невизначеністю. Це змушує їх бути гнучкими і винахідливими, але також додає до атмосфери нестабільності і тривоги.

Для виявлення рівня впливу зазначених проблем на соціально-економічні системи необхідно вчасно проводити їх діагностику.

Діагностика середовища – це процес систематичного збору, аналізу та оцінки інформації про зовнішні та внутрішні фактори, що впливають на діяльність організації. Діагностика середовища функціонування соціально-економічних систем є важливим етапом стратегічного управління, що передбачає систематичний аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, які впливають на ефективність та стійкість організацій [5]. Цей процес складається з кількох ключових етапів, які дозволяють отримати комплексне уявлення про середовище функціонування та виявити основні можливості та загрози.

Соціально-економічні системи функціонують у динамічному середовищі, де зміни в технологіях, ринкових умовах, політичній ситуації чи глобальних тенденціях можуть суттєво вплинути на їхню ефективність. Діагностика дозволяє вчасно виявляти ці зміни та адаптувати стратегії розвитку.

Сучасний світ характеризується високим рівнем невизначеності та ризиків, пов'язаних із кризами (економічними, політичними, екологічними). Діагностика середовища допомагає оцінити потенційні загрози та підготувати заходи для їх нейтралізації. Ефективне функціонування соціально-економічної системи залежить від раціонального використання ресурсів [3]. Діагностика дозволяє визначити сильні та слабкі сторони середовища, щоб сконцентрувати ресурси на найбільш перспективних напрямках.

Аналіз середовища забезпечує інформаційну основу для ухвалення стратегічних і тактичних рішень. Це особливо важливо для організацій, що працюють у конкурентному середовищі, або для державних структур, які формують політику розвитку. Діагностика допомагає ідентифікувати можливості для інноваційного розвитку, виходу на нові ринки, залучення інвестицій чи покращення соціальних показників [6].

У контексті глобальних викликів, таких як зміна клімату чи нерівність, діагностика середовища функціонування сприяє збалансуванню економічних, соціальних і екологічних інтересів.

Технологія проведення діагностики середовища функціонування соціально-економічних систем є систематичним, науково обґрунтованим процесом, спрямованим на дослідження зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на ефективність функціонування системи [2]. Нижче представлена структурована послідовність етапів цієї технології.

1. Постановка мети та визначення завдань. Метою діагностики є отримання комплексного уявлення про стан середовища функціонування соціально-економічної системи для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Завдання включають: оцінку поточного стану системи; виявлення чинників, що впливають на її функціонування; формулювання прогнозів розвитку.

2. Вибір методологічної основи. На цьому етапі обирається підхід і методи аналізу, які включають: SWOT-аналіз для виявлення сильних і слабких сторін системи; PESTEL-аналіз для оцінки зовнішнього середовища; GAP-аналіз для визначення розривів між поточним станом і

бажаним результатом; методи статистичного аналізу, економетричні моделі та системний підхід.

3. Збір і систематизація інформації. Відповідно до визначених завдань проводиться збір даних. Джерела інформації включають: офіційні статистичні звіти; аналітичні дослідження; експертні оцінки; результати опитувань та інтерв'ю. Отримані дані повинні бути релевантними, достовірними та повними.

4. Ідентифікація ключових факторів впливу. Аналіз середовища проводиться за двома напрямками: за зовнішнім та внутрішнім середовищем.

5. Оцінка стану середовища. За допомогою обраних методів оцінюється поточний стан середовища. Використовуються: кількісні методи (економічні показники, коефіцієнти, індекси); якісні методи (експертні оцінки, опитування, інтерв'ю).

6. Виявлення проблем і можливостей. На основі зібраної інформації визначаються проблеми, які обмежують розвиток системи; ризики, пов'язані з чинниками зовнішнього середовища; можливості, які можуть бути використані для розвитку.

7. Формулювання рекомендацій. Результатом діагностики є розробка конкретних рекомендацій: стратегічні кроки для розвитку; заходи щодо усунення виявлених проблем; пропозиції щодо використання наявних можливостей.

8. Прогнозування та розробка сценаріїв розвитку. За допомогою моделювання формуються сценарії можливого розвитку системи: оптимістичний (максимальне використання можливостей); песимістичний (посилення ризиків); базовий (збереження поточних тенденцій).

9. Документування та візуалізація результатів. Результати діагностики оформлюються у вигляді звіту, який містить: основні висновки; аналітичні таблиці, графіки та діаграми; сценарії розвитку; рекомендації для управлінських рішень.

Після впровадження рекомендацій необхідно організувати систему моніторингу, яка дозволить відстежувати зміни в середовищі, оцінювати ефективність заходів та вносити корективи у стратегію.

Така технологія діагностики дозволяє глибоко зрозуміти середовище функціонування соціально-економічної системи, виявити як ризики, так і потенційні точки зростання, забезпечуючи основу для ефективного управління та довгострокового розвитку.

Таким чином, діагностика середовища є ключовим інструментом для управління соціально-економічними системами. Вона дозволяє забезпечити їхню стійкість, конкурентоспроможність та ефективний розвиток в умовах глобальних і локальних викликів.

Перелік використаних джерел:

1. Актуальні проблеми та напрями розвитку потенціалу соціально-економічних систем в умовах конкуренції: монографія / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Калініченко. Харків: «В справі», 2017. 275 с. 2. Полуяктова О. В. Прискорення соціально-економічного розвитку суспільства: економіко-політичні аспекти. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 16. С. 16–19. 3. Червяков І. М. Економічний розвиток, економічне зростання і фактори, які стримують економічне зростання України. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 6. С. 99–102. 4. Таран-Лала О. М. Функціонування соціально-економічних систем: теорія та практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 332 с. 5. Кульчицький Б. В. Сучасні економічні системи : навчальний посібник. Львів : Афіша, 2017. 279 с. 6. Вірт М. Я. Територіальна соціально-економічна система Тернопільської області. Збірник наукових праць Львівської комерційної академії. 2017. Вип. 11. С. 247–252.